

მიგრაციული პოტენციალი

ალექსანდრე დაუშვილი

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების მთავარი მეცნიერ-თანამშრომელი

სოფლის მოსახლეობის გარე და შიდა მიგრაციის ზოგიერთი საკითხი XX საუკუნის 20-30-იანი წლების საქართველოში

მსოფლიოში ძნელად მოიძებნება ქვეყანა, სადაც მოსახლეობა არ მოძრაობდეს და ერთი ადგილიდან მეორეზე არ გადადიოდეს უკეთესი ცხოვრების პირობების საძიებლად, ახალი მიწების ასათვისებლად, რაც უფრო ხშირად ეკონომიკური ინტერესებითაც არის ნაკარნახები, თუმცა ისტორია იცნობს სხვა მოტივაციასაც. საკმარისია გავიხსენოთ ამერიკის ისტორია – „ოქროს ციებ-ცხელების“ ეპოქა, როცა აღმოსავლეთის შტატებიდან მასობრივად დაიძრა მოსახლეობა დასავლეთის შტატებისაკენ – ოქრომდიდარი ტერიტორიების ასათვისებლად. შიდა მიგრაციები ხშირად ხდებოდა დიდ ბრიტანეთში, გერმანიაში, თურქეთში, ლათინური ამიერიკის ქვეყნებში. გარე მიგრაცია კი საერთოდ დამახასიათებელია კაპიტალის პირველადი დაგროვების შეუქცევადი პროცესებისათვის, როცა დასავლეთ ევროპის სახელმწიფოებიდან, პირველ რიგში დიდი ბრიტანეთიდან, მოსახლეობა მასობრივად აიყარა მშობლიური ტერიტორიებიდან და ამ მასამ თითქმის წალეკა ამერიკის, აფრიკის, აზიის და შორეული აღმოსავლეთის არა ერთი ქვეყანა თუ სახელმწიფო. მსოფლიო გამოცდილება მიუთითებს, რომ შიდა და გარე მიგრაცია შეიძლება იყოს სტიქიური – მოსახლეობის კონკრეტული სასიცოცხლო ინტერესებიდან გამომდინარე და, მეორეც, იყოს სახელმწიფო პოლიტიკის ნაწილი – როცა ხდება მოსახლეობის გარკვეული მასის მიზანმიმართული გადაადგილება-ჩასახლება სახელმწიფოსათვის განსაკუთრებით საჭირო ადგილებზე, როგორც ახალი ტერიტორიების ასათვისებლად, ისე სასაზღვრო რეგიონებში – ეთნიკურად სან-

დო ეთნოსების პოზიციების განსამტკიცებლად. ამ პოლიტიკას განსაკუთრებით აქტიურად იყენებდა რუსეთის ცარიზმი თავისი იმპერიის სამხრეთის საზღვრების გასამაგრებლად, ასევე თურქეთის სახელმწიფო – ათა-თურქის მმართველობის პერიოდში და ა. შ.

საქართველოს უახლესი ისტორია ორივე ამ ფორმას კარგად იცნობს, თუმცა ის სხვადასხვა პერიოდში გამოიყენებდა და ორივემ თავისებური დალი დაასვა საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკურ განვითარებას.

საყოველთაოდ ცნობილია რუსეთის იმპერიის დივერსიული დემოგრაფიული პოლიტიკის შესახებ სამხრეთ კავკასიაში, რომელიც XIX საუკუნის მთელ მანძილზე საქართველოს სასაზღვრო რეგიონში მიზანმიმართულად ასახლებდა თურქეთიდან დევნილ სომხებსა და ბერძნებს, გერმანიიდან და ესტონეთიდან გადმოსახლებულ შვაბებსა და ესტონელებს, რუსეთიდან გამოდევნილ დუხობორებს, მოლოკნებს. ასეთმა პოლიტიკამ საქართველოში სერიოზული პრობლემები შექმნა თავიდანვე და შემდეგ წლებშიც. მიგრციული პროცესები მუდამ ითხოვდა და დღესაც ითხოვს ხელისუფლების მხრიდან განსაკუთრებულ ყურადღებას.

საქართველოს ძალმომრეობით გასაბჭოების შემდეგ საზღვრისპირა მოსახლეობის გარკვეული ნაწილი – უფრო მაჰმადიანი სარწმუნოების მატარებლები, თავიდანვე ავლენდნენ თურქეთში მიგრაციის ტენდენციას – ამას იწვევდა როგორც მათ მიერ საბჭოთა სისტემის საერთოდ მიუღებლობა, გაბატონებული კომუნისტური პარტიის მებრძოლი ათეიზმის პოლიტიკა, ისე მარად გადაუწყვეტი ყოფითი პრობლემებიც.

უკვე 1924 წელს, ბორჩალოს მაზრაში, შეამჩნიეს მიურიდიზმის გამოვლენა და პროთურქული განწყობილებების ზრდა. მთელი 20-იანი წლების მანძილზე ვერ აღმოფხვრეს თურქეთში საზღვრისპირა რეგიონებიდან მოსახლეობის გარკვეული ნაწილის არალეგალური გადასახლების შემთხვევები. ადგილი ჰქონდა საქონლის დიდი ჯოგების თურქეთში გადარეკვის ფაქტებსაც.

უნდა ისიც შევნიშნოთ, რომ თურქეთის სახელმწიფო ხელს უწყობდა და ახალისებდა ასეთ მიგრაციებს. არსებობს ლ. ბერიას მიერ საქართველოს კპ (ბ) ცენტრალური კომიტეტის მდივნის მ. კახიანის სახელზე 1928 წელს გაგზავნილი წერილი, რომელშიც სწორედ აჭარის სასაზღვრო რეგიონებიდან თურქეთში მოსახლეობის გარკვეული ნაწილის მიგრაციის საკითხს ეხება. ლ. ბერია ამ საქმეში

თურქეთის სახელმწიფოს კვალსაც კი ხედავდა და აღნიშნავდა, რომ თურქებმა ეს პროპაგანდა დაიწყეს 1921 წელსვე, და მიუხედავად იმისა, რომ ასეთი პროპაგანდა ენიანალმდეგებოდა ყარსის ხელშეკრულების სპეციალურ მუხლებს, როგორც ლ. ბერია ამტკიცებდა, თურქეთის სახელმწიფო თავისი ბათუმის საკონსულოს საშუალებით, მაინც მიზანმიმართულად ეწეოდა პროპაგანდას აჭარელი მოსახლეობის თურქეთში გადასახლების სასარგებლოდ.

ამ წერილში ლ. ბერიას მიერ განსაკუთრებული ყურადღება გამახვილებული ამიერკავკასიაში თურქეთის შინაგან საქმეთა სამინისტროს გადასახლებულთა საქმის დეპარტამენტის უფროსის მოადგილის მაარუფ ბეის ვიზიტზე და მის მოგზაურობაზე ბათუმის ოლქში. როგორც ჩანს, მაარუფ ბეის ბათუმის ადგილობრივ გაზეთებში დაუბეჭდავს სტატია, რომელშიც ის მოუწოდებდა თურქულ ენაზე მოლაპარაკე და მუსლიმური აღმსარებლობის მქონე პირებს 9 თვის მანძილზე თურქეთში გადასახლებას, ურჩევდა მათ ან გაეყიდათ თავისი ქონება, ან და ის თურქეთში მთლიანად წაელოთ. თურქეთის ეს ოფიციალური წარმომადგენელი ყოველმხრივ დახმარებას პირდებოდა საქართველოს მაჰმადიან მოსახლეობას თურქეთში, ახალ ადგილზე, ნორმალური ცხოვრების დაწყებაში [1, 2].

წერილში ლ. ბერია შეშფოთებას გამოთქვამდა აჭარაში თურქოფილური ტენდენციების გაძლიერების გამოც, რაც განსაკუთრებით იგრძნობოდა აჭარის მთის და სასაზღვრო რეგიონებში, ის, აგრეთვე, მიუთითებდა მაჰმადიანი მოლეებისა და ხოჯების ზეგავლენაზეც, რაც ასევე აპირობებდა რეგიონში მიგრაციული ტენდენციების ზრდას.

საყოველთაოდ ცნობილია, რომ XX საუკუნის 20-იანი წლების შუა ხანებში ურთიერთობა თბილისა და ბათუმს შორის ძლიერ დაიძაბა. განსაკუთრებით გაურთულდა ურთიერთობა თბილისთან „აჭარის ლიდერს“ თ. ხიმშიაშვილს. ამის შესახებ შეიტყობინეს მოსკოვში ი. სტალინს – არსებობს ამ საკითხზე ს. ორჯონიკიძისა და ი. სტალინის მიმონერაც [1, 1-4]. 1925 წელს მოხდა ე. წ. „ქედის ინცინდენტი“ – როცა აჭარის ავტონომიის უმაღლესმა საკანონმდებლო ორგანომ თბილისი „კოლონიალური პოლიტიკის გატარებაში“ დაადანაშაულა [3, 32-60].

როგორც ჩანს, ცალკე თურქეთის სახელმწიფოს პროპაგანდა, მაჰმადიანი მოლეებისა და ხოჯების ქმედითი მუშაობა და ცალკე თბილისის ცენტრალური ხელისუფლების შეცდომები ამ ორმხრივი

ურთიერთობების დროს, მიგრაციისთვის განაწყობდა აჭარის ადგილობრივ მოსახლეობას, რომლებიც თავიდანვე უკმაყოფილო იყო საბჭოთა სისტემის ეკონომიკური თუ რელიგიური პოლიტიკით და ამიტომაც აქტიურად ფიქრობდნენ თურქეთში გადასახლებაზე. ლ. ბერია ასახელებს აჭარის მთის რეგიონის იმ სოფლებს, სადაც თურქეთში მიგრაციის ტენდენციები სერიოზულად გამოიკვეთა უკვე 1928 წელს: სოფ. პაპაშვილები, გოგინაური, ლომანაური, ოლადაური და სხვ. წერილში საუბარია 687 ადგილობრივ მოსახლეზე, რომელიც გეგმავდა თურქეთში ახლო მომავალში გადასახლებას [4, 2].

აჭარაში პროთურქული განწყობილების ზრდამ, ანტისაბჭოთა და ზოგჯერ ამკარად ანტიქართული ტენდენციების გაძლიერებამ (რასაც ინვევდა, მაგალითად, ქართული საბჭოთა სკოლების გახსნა მედრესების ნაცვლად და ა.შ.) სერიოზული პრობლემები დაბადა და 1928-1929 წლებში ხულოს საკმაოდ მძლავრ აჯანყებაში გადაიზარდა. საბჭოთა სახელმწიფოს, უშუალოდ ლ. ბერიას მონაწილეობით, დასჭირდა დიდი ძალისხმევა აჭარაში ამ ტენდენციების ჯერ სამხედრო ძალით, ხოლო მოგვიანებით ეფექტიანი სოციალურ-ეკონომიკური და კულტურულ-საგანმანათლებლო საქმიანობა მის გასანეიტრალებლად.

მიუხედავად ამისა, XX საუკუნის 30-იან წლებშიც, განსაკუთრებით კოლექტივიზაციის მასობრივი პროცესის დაწყებისთანავე, საქართველოს სხვა კუთხეებშიც: ახალციხის, ახალქალაქის რაიონებში კვლავ გამოცოცხლდა თურქეთში გადასახლების ტენდენცია. საქართველოს სპეცსამსახურები საზღვრისპირა სოფლებში: ოკამში, მისაშხანში, აბლახში, ერინჯაში, ხოვესტაში, ხერთვისში, გერტასა და სხვა სოფლის მცხოვრებლებში აფიქსირებდნენ თურქეთში გადასახლებაზე საუბრებს და სურვილებს. ადგილობრივი პარტიული ხელმძღვანელები ასეთ ტენდენციებს სოფლებში ჯერ კიდევ შემორჩენილი ბეგებისა და მოლების ზეგავლენას უკავშირებდნენ, თუმცა სახელწიფო პოლიტიკური სამმართველოს აგენტურა თავის ინფორმაციებში ჩამოთვლიდა ასეთი ტენდენციების მათთვის ცნობილ მიზეზებს: „საბჭოთა ხელისუფლების მიერ რელიგიური დევნა, კოლმეურნეობების ძალმომრეობითი კულტივირება, ფართო მოხმარების საგნების მწვავე დეფიციტი“ [5, 67-68].

თურქეთში მაჰმადიანების გადასახლების ტენდენცია იგრძნობოდა 1932 წელსაც. საქართველოს კომპარტიის ცენტრალურმა კომიტეტმა საქართველოს ოთხ მოსაზღვრე რაიონში (ახლციხეში,

ახალქალაქში, ტალოში, ადიგენში) გააგზავნა სპეციალური კომისია შექმნილი ვითარების შესასწავლად. ამ რაიონებში არსებული 28 სოფსაბჭოდან გამოიკვლიეს – 17. შეისწავლეს მოსახლეობის ყოფაცხოვრების ყველა მხარე: ეკონომიკა, სოციალური ურთიერთობა, ადგილობრივი პარტიული და საბჭოთა ორგანოების საქმიანობა, საკოლმეურნეო ცხოვრება, სახალხო განათლება, ჯანმრთელობის დაცვა. როგორც გაირკვა, იყო მოსახლეობის სერიოზული ეკონომიკური უკმაყოფილება: სასოფლო-სამეურნეო ვალდებულებებს ეს სოფლები პირნათლად ასრულებდნენ, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, მათ მაინც არ მიენოდებოდათ ფართო მოხმარების საგნები, სერიოზულად ირღვეოდა საკადრო პოლიტიკაში ეთნიკური თანასწორობის პრინციპი და ა.შ.

რეგიონში ადგილობრივ მოსახლეობაში თურქეთში გადასახლების ტენდენციები პარალელურად შეისწავლეს სახელმწიფო პოლიტიკური სამმართველოს (ГПУ-ს) წარმომადგენლებმაც, რომლებმაც ასეთი დასკვნა გააკეთეს: თურქეთის სახელმწიფო დაინტერესებული იყო სამხრეთ კავკასიიდან მოსახლეობის დიდი ნაკადების მიგრაციით, მათ ასახლებდნენ ცენტრალური ვილაეთების ცარიელ ტერიტორიებზე, ამის გამო თურქეთმა ამიერკავკასიაში ამ წლებში განსაკუთრებით გააქტიურა თავისი ემისრების საქმიანობა, დიდ მუშაობას ეწეოდნენ ადგილობრივი მოღვაწეები და ხოჯები, რამაც, როგორც ჩანს, სათანადო შედეგებიც მოიტანა.

ასეთ ტენდენციებს საბჭოთა სახელმწიფო იმჟამად მხოლოდ რეპრესიულ მექანიზმს უპირისპირებდა – ძალიან გამკაცრდა სასაზღვრო რეჟიმი, გაძლიერდა სასაზღვრო საგუშაგოების მატერიალური და სამხედრო შესაძლებლობები და თურქეთთან საზღვარი საგულდაგულოდ ამოიქოლა.

სამშობლოში მიგრაციის სურვილი დაებადათ აფხაზეთში მცხოვრებ ბერძნებსაც – მათგან დიდი ნაწილი | მსოფლიო ომის დროს თურქეთიდან გამოქცეული და აფხაზეთში ჩასახლებული ანატოლიელი ბერძენი იყო, ბევრ მათგანს საბჭოთა კავშირის მოქალაქეობა არც კი ჰქონდა. ცნობილია, რომ საქართველოს საბჭოთა მთავრობამ 20-იანი წლების დასაწყისში შესთავაზა საბერძნეთის მთავრობას წაეყვანა სამშობლოში ომის დროს შემოსახლებული ბერძენი მოსახლეობა, რაზეც საბერძნეთის მხარემ უარი განაცხადა. როგორც ჩანს, აფხაზეთში მცხოვრებ ბერძნებს სურვილი გაუჩნდათ დაბრუნებულიყვნენ ისტორიულ სამშობლოში უკვე საკუთარი

სურვილით და საკუთარი სახსრებით. დოკუმენტურად დასტურდება, რომ 1924 წელს აფხაზეთიდან საბერძნეთში გაემგზავრა 7 ათასი კაცი. შემდეგ წლებში მიგრაციის ნაკადები ასეთი მასშტაბური აღარ იყო, მაგრამ ის მაინც ფიქსირდება: 1926 წელს 30 ოჯახი გაემგზავრა, 1928 წელს კიდევ 205 ოჯახი დაუბრუნდა ისტორიულ სამშობლოს, 1929 წელს საბერძნეთში დაბრუნდა 444 ოჯახი [6, 64].

მიგრაციის პროცესების ზრდის მიზეზების ძიების პროცესში სახელწიფო პოლიტიკური სამმართველოს აგენტურის მიერ გამოიკვეთა ამ საქმეში მაჰმადიანი ქალების განსაკუთრებული აქტივობა – როგორც ჩანს მაჰმადიანი მოსახლეობის ყველა უკმაყოფილების აკუმულატორი და თურქეთში ემიგრაციის იდეური მამოძრავებელი მუსლიმი ქალიც იყო. ქალები, როგორც ჩანს, განსაკუთრებით გაღიზიანებული იყვნენ მოუგვარებელი საბჭოთა ყოფით, არსებული დეფიციტით, ათეისტური პოლიტიკით. არის დოკუმენტური დადასტურება, რომ „ქალების ბუნტების“ აღმოსაფხვრელად სასაზღვრო რაიონებში თბილისიდან სასწრაფოდ გააგზავნეს საჩუქრად: ახალციხეში – 32 ტონა პურის ფქვილი, ადიგენის რაიონში – 48 ტონა, ახალქალაქის რაიონში – 48 ტონა და ა. შ. [7, 131].

საკვლევ პერიოდში ახალქალაქის რაიონის დუხაბორებით დასახლებულ სოფლებში დაფიქსირდა ამერიკაში გადასახლების ძლიერი სურვილი.

30-იანი წლების დასაწყისში, საქართველოს პოლიტიკურ ხელმძღვანელობაში ლ. ბერიას მოსვლის შემდეგაც, რიგ სასაზღვრო რაიონში კვლავ იყო შესამჩნევი მიგრაციის ტენდენციები, თუმცა 1933 წლიდან ფიქსირდება თურქეთში მიგრირებული საქართველოს მაჰმადიანრების უკან დაბრუნების პროცესიც. როგორც დადასტურდა, თურქეთის მთავრობას საქართველოდან ჩასული მოსახლეობა გადაჰყავდა ქურთების აჯანყების შედეგად გამოთავისუფლებულ სოფლებში, სადაც მათზე ხორციელდებოდა ძალადობა – თურქეთის ჟანდარმერია მათ მკაცრად ეპყრობოდა: სცემდა ემიგრანტებს, იყო ქალების გაუპატიურების ფაქტებიც და ა. შ. [8, 20].

უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველოს სოფლებში ჩასახლებულ ეროვნული უმცირესობების წარმომადგენლებს ძალიან ხშირად შქონდათ გაუმართლებელი პრეტენზიები ხელისუფლებასთან – ისინი მოითხოვდნენ კულტურულ-საგანმანათლებლო მუშაობას მშობლიურ ენაზე იმ შემთხვევაშიც კი, როცა მათი წარმომადგენლობა საქართველოში უმნიშვნელო იყო. ისტორიას შემორჩა ლაზი აქტი-

ვისტის ციტამის წერილები, გაგზავნილი ფ. მახარაძესთან, ლ. ბერიასთან, გ. დიმიტროვთან, ი. სტალინთან. თავის წერილებში ციტაში ხატავდა საქართველოში, კერძოდ აფხაზეთის რაიმდენიმე სოფელში მცხოვრები ლაზების გაუსაძლის ცხოვრებას, რაც მათ თურქეთში გადასახლებისაკენ უბიძგებდა. მისი მტკიცებით, მარტო 1921-1928 წლებში აფხაზეთიდან თურქეთში გამგზავრებულია 4500 ლაზი. საქართველოში დარჩა 6000-მდე ლაზი. როგორც დასტურდება, ლაზების 75 პროცენტი აფხაზი და მეგრელი კულაკების მოჯამაგირეები იყვნენ. კულაკობის, როგორც კლასის ლიკვიდაციამ ეს ადამიანები საქმის გარეშე დატოვა და საჭირო იყო მათთვის შრომის პირობების შექმნა, მათი ჩაბმა კუსტარულ წარმოებაში, თევზსაჭერ არტელებში. ციტაში მოითხოვდა პარტიული და საბჭოთა საქმიანობის რეალიზებას ლაზებისათვის გასაგებ – ლაზურ ენაზე, წინააღმდეგ შემთხვევაში თურქეთში მასობრივი მიგრაციით იმუქრებოდა.

ციტამის წერილებმა ისეთი რეზონანსი გამოიწვია, რომ შეიქმნა სპეციალური კომისია საქართველოში მცხოვრები ლაზების სოციალურ-ეკონომიკური და კულტურულ-საგანმანათლებლო მდგომარეობის გასარკვევად და ქმედითი ზომების მისაღებად. საქართველოს კპ (ბ) ცენტრალუმმა კომიტეტმა კომისიის მიერ ჩატარებული მუშაობის საფუძველზე მიიღო დადგენილება „აფხაზეთისა და აჭარისტანის ლაზური მოსახლეობის სამეურნეო, კულტურულ-საგანმანათლებლო და პარტიულ-მასობრივი მდგომარეობის შესახებ“, რომელშიც გაჟღერდა უამრავი დაპირება, მხოლოდ იმისთვის, რომ ლაზებს არ დაეტოვებინათ საქართველო [9, 28].

30-იან წლებში შესამჩნევი გახდა ყვარლის რაიონის ლეკი მოსახლეობის წარმომადგენლებში დაღესტანში გადასახლების ტენდენციაც. ეს ადამიანები საქართველოს კომპარტიის (ბ) ცენტრალურ კომიტეტში უჩიოდნენ ყვარლის რაიონის პარტიულ ხელმძღვანელობას, რომ ისინი მათ არ ეხმარებოდნენ საყოფაცხოვრებო პირობების მონესრიგებაში, მათ კულტურულ ინტერესებს ნაკლებად ითვალისწინებდნენ, ხელს არ უწყობდნენ დაღესტანში გადასახლების პროცესში და ა. შ. ამ კონკრეტულ შემთხვევაშიც შეიქმნა სპეციალური კომისია, რომელმაც გაარკვია, რომ ყვარლის რაიონში სულ 587 ლეკი ოჯახი ცხოვრობდა. კომისიამ ვერ აღმოაჩინა საქართველოში მცხოვრები ლეკი დევნა-შევიწროების არც ერთი ფაქტი, პირიქით დადასტურდა, რომ სოფელ ხაშალხუტში აშენდა ახალი

სკოლა, სოფელ ტივ-ტობელჯახში – ორსართულიანი სკოლა, იყო ქობ-სამკითხველო და ა. შ. თუმცა დაფიქსირდა პრობლემებიც – სასმელი წყლის დეფიციტი, რაიონის ცენტრთან სისტემატური სატელეფონო კავშირის არარსებობა, სარწყავი არხის აუცილებლობა და ა. შ. [9, 42].

უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველოს კპ(ბ) ხელმძღვანელობა პერიოდულად სწავლობდა საქართველოში მცხოვრები ეთნიკური უმცირესობების ცხოვრების პირობებს, იღებდა დადგენილებებს, რომლებშიც დასახული იყო, მაგალითად, ქვემო ქართლში მცხოვრები გერმანელების სოციალურ-ეკონომიკური განვითარებისა და კულტურული ცხოვრების საკითხები. თუმცა მათ შორის არ იყო დაფიქსირებული გერმანიაში რეპატრიაციის ტენდენცია. სპეციალურმა კომისიამ შეისწავლა ბაშკირეთის მაჰმადიანური მოსახლეობის ყოფილი და კულტურული განვითარების საკითხები. ჩვენი აზრით, იმჟამად საქართველოში მაქსიმალურად ცდილობენ ეროვნული უმცირესობებისათვის შეექმნათ ცხოვრების ასატანი პირობები, რა თქმა უნდა, შეძლების ფარგლებში. ამას მოითხოვდა არა მარტო პროლეტარული ინტერნაციონალიზმის გაბატონებული იდეოლოგია, არამედ ქართული ტრადიციული ტოლერანტობაც.

მაგრამ, ხაზგასმით ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ XX საუკუნის 30-იან წლებში საქართველოს მკვიდრი მოსახლეობის – ქართველების ეროვნული უფლებები არ იყო ყოველთვის დაცული თუ გათვალისწინებული, ქართული ენის, როგორც კონსტიტუციის აღიარებული სახელმწიფო ენის სტატუსიც ძალიან ხშირად ირღვეოდა რუსული ენის სასარგებლოდ და მისი უფლებების დამცველი არავინ ჩანდა.

30-იანი წლების შუა ხანებიდან საქართველოდან საზღვარგარეთ მიგრაციის ფაქტებმა საგრძნობლად იკლო – გარკვეულწილად ეს უნდა აიხსნას საზოგადოების სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების შედეგებით, საბჭოთა სისტემის გარკვეული სტაბილიზაციით, საბჭოთა სისტემასთან მოსახლეობის ადაპტაციით და ა. შ.

მაგრამ II მსოფლიო ომის მოახლოებასთან ერთად საქართველოში შესამჩნევი გახდა საბჭოთა სახელმწიფოს მხრიდან შიდამიგრაციული პროცესების განსაკუთრებული გააქტიურება. როგორც შემორჩენილი ოფიციალური დოკუმენტური მასალა ადასტურებს, დასავლეთ საქართველოს ზღვისპირეთში მოსახლეობის ორგანიზებული, სახელმწიფოს აქტიური ჩარევით, შიდა მიგრაციის საკითხი

დადგა უკვე 1937 წელს. ამაზე მიუთითებს საარქივო დოკუმენტები – საქ. კპ (ბ) ცეკას ანგარიშები, საქართველოს სოფლის მეურნეობის სახალხო კომისარიატის არქივში შემორჩენილი დადგენილებები და საქმიანი ქალაქები, სადაც ხაზგასმულია, რომ დასავლეთ საქართველოში მოსახლეობის ორგანიზაციული გადასახლება დაიწყო 1937 წელს [10, 1; 11, 6-13].

რა იყო ამის მიზეზი?

თანამედროვე ქართულ ისტორიოგრაფიაში მითითებულია: „დასავლეთ საქართველოს მიწისძვრით დაზარალებული რაიონებიდან უსახლკაროდ დარჩენილი ოჯახების ორგანიზებული ჩასახლება აფხაზეთში...“ თუმცა ამ მოსაზრების ავტორი არ უთითებს, თუ სად და როდის მოხდა ეს ბუნებრივი კატასტროფა და რამდენი ოჯახი მოიცვა ამან [12, 331].

სამაგიეროდ სამთავრობო დოკუმენტები ერთხმად მიუთითებენ ოფიციალურად აღიარებულ მიზეზებზე: „კოლმეურნეების გადასახლება მცირემიწიან და მცირეშემოსავლიან მთიანი კოლმეურნეობებიდან, მრავალმიწიან რაიონებში მიმოქცევაში შესული ახლად ამოშრობილი მიწების ასათვისებლად ჩაის ახალი პლანტაციების, სუბტროპიკული და მარცვლეული კულტურების ასათვისებლად“ [13, 1].

იგივე მიზეზია დასახლებული საქართველოს კომპარტიის მაშინდელი ხელმძღვანელების საანგარიშო მოხსენებებსა და რელაციებშიც, რაც მიუთითებს, რომ ეს „მიზეზი“ ოფიციალურად დადგენილი და საყოველთაოდ გაზიარებული უნდა ყოფილიყო. ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ამ ამბებიდან მრავალი წლის შემდეგ კ. ჩარკვიანი (ძირითადად სწორედ მისი მმართველობის პერიოდში განხორციელდა გადასახლება-ჩასახლება დასავლეთ საქართველოს ზღვისპირეთში) თავის ვაჟთან საუბრისას განაცხადებს შემდეგს: „აფხაზეთში იყო შედარებით მეტი თავისუფალი მიწა, ამ მიწას ათვისება უნდოდა, ამისათვის საჭირო იყო იქ მოსახლეობა ყოფილიყო. თვითონ აფხაზი მოსახლეობა მიწის ათვისების გარანტიას ვერ იძლეოდა თავისი მცირერიცხოვნობის გამო, თან ისინი უფრო მთებში იყვნენ ჩასახლებულნი, საუკეთესო მიწები კი იყო ქვევით“ [14, 48].

საინტერესო ახსნა მოუძებნა აფხაზეთში მოსახლეობის ჩასახლების პროცესს ქართულმა ოფიციალმა, გაზეთმა „კომუნისტმა“: „ის ადგილები, სადაც ამჟამად გაშენებულია ახალი საკოლმეურნეო სოფლები, წინათ წარმოადგენდნენ ეკლიან ტყეებს, გაუვალ ადგილებს. დამკვრელური მუშაობით ეს ადგილები სწრაფად განმინდეს.

ამ მხრივ განსაკუთრებით დიდი მუშაობა ჩატარდა ოჩამჩირის რაიონის სოფ. კინდლაში. ახლად დასახლებულ კოლმეურნეებისათვის აშენებულია 597 სახლი. ადგილზე მათ დახვდათ სამოთახიანი აგურის სახლები, განმენდილი საკარმიდამო, ტრაქტორები და მექანიზაცია. აფხაზეთმა გულთბილად მიიღეს ახალი მეზობლები“ [15, 2].

რა თქმა უნდა, იმჟამად საჯაროდ არავის უთქვამს, რომ აფხაზეთის მოსახლეობის, განსაკუთრებით ინტელიგენციის, გარკვეული ჯგუფი ამ ფაქტს მტრულად შეხვდა, თუმცა ამას ჯერ არ ავლენდა. ეს უკმაყოფილება მან გვიან, განსაკუთრებით ი. ბ. სტალინის გარდაცვალების შემდეგ გამოხატა.

მიგვაჩნია, რომ ზემოთ არაერთხელ გაჟღერებული მიზეზი აფხაზეთში განხორციელებული შიდამიგრაციისა – ეს იყო საბჭოთა ხელისუფლების ოფიციალური ვერსია, რომელიც, როგორც ჩანს, კ. ჩარკვიანმა არ შეცვალა მრავალი ათეული წლის შემდეგაც. თუმცა ვფიქრობთ, რომ მიზეზი უფრო ღრმა უნდა იყოს და პირველ რიგში, ჩვენი აზრით, ის დაკავშირებული შეიძლება იყოს II მსოფლიო ომის მოახლოებასთან, ომის წინა წლებში გერმანი-თურქეთის მაჭიდრო ეკონომიკურ და სამხედრო ალიანსთან. ასეთი თვალსაზრისის გამოთქმის საფუძველს გვაძლევს არა მარტო იმ პერიოდის საერთაშორისო პოლიტიკური და სამხედრო ვითარების ანალიზი, არამედ ლ. ბერიას მიერ მოსკოვში, ი. სტალინის სახელზე გაგზავნილი ერთი საიდუმლო წერილის შინაარსიც. ამ წერილში ქართველი კომუნისტების ლიდერი პარტიის ხელმძღვანელს აცნობებდა საქართველოს თურქეთის საზღვრებთან არსებულ ვითარებას და ადგილობრივი თურქოფილების პროთურქულ საქმიანობას. წერილში საქმე ეხება ანტისაბჭოთა საქმიანობისათვის დაკავებულ 445 კაცს, რომლებიც ამ მიზეზით სასაზღვრო სოფლებიდან გასახლებულნიც იყვნენ, მაგრამ უკვე დაბრუნდნენ ძველ ნაფუძვარზე. ლ. ბერია სტალინს ატყობინებს, რომ „უდიდესი უმრავლესობა პატიოსან შრომას ეწევა. 198 კაცი განაგრძობს ანტისაბჭოთა განწყობილებაზე ყოფნას. ეს არის კარგი საფუძველი ანტისაბჭოთა გამოსვლებისათვის, დივერსიებისათვის, უცხო ქვეყნების აგენტებისათვის. ამიტომ მათი მარტო გასახლებას აზრი არა აქვს. ოჯახებიც ანტისაბჭოთა განწყობილებით გამოირჩევიან. ამიტომ გთხოვთ ნებართვას ოჯახებით გასახლების უფლება მოგვცეთ“ [16, 3-4].

ამრიგად, ლ. ბერია სამხრეთ საქართველოს სასაზღვრო რეგიონში თურქეთის არსებული და შესაძლო აგენტურის საქმიანობაზე

ი. სტალინის ყურადღებას ამახვილებდა უკვე 1937 წელს.

და განა მართო თურქეთის საზღვრის გასწვრივ იყო XX საუკუნის 20-30-იან წლებში ძლიერი პროთურქული ტენდენციები და სიმპატიები? განა არ შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ მოსკოვის დიპლომატიურ თუ სამხედრო წრეებს, პოლიტიკოსებს იმჟამად კიდევ ახსოვდათ აფხაზი მოსახლეობის გარკვეული ჯგუფების პროთურქული სიმპატიები და განწყობილობები XIX საუკუნის რუსეთ-თურქეთის ომების დროს („ხალხის მახრდამჭერი ყიჟინის შემდეგ მოლამ ყურანი გამოიტანა და შეკრებილები სულთანის ერთგულებაზე დააფიცა. თვითმხილველების აღწერით, აფხაზები გულსაკიდ ჯვრებს იხსნიდნენ, ხეებზე კიდებდნენ და ყურანს ემთხვეოდნენ“ [17, 17]. ასევე, 1931 წელს, გუდაუთის ანტისაბჭოთა ამბოხების დროს, როგორც სახელმწიფო პოლიტიკური სამმართველოს აგენტურა საქართველოს კპ(ბ) ცეკას ატყობინებდა, ამბოხებულები „მოითხოვდნენ თურქეთისაკენ გაჭრას, თურქეთში გადასახლებისათვის გზების გახსნას“, ისმოდა პროთურქული ლოზუნგები [18, 7].

ეს ყველაფერი, რა თქმა უნდა, II მსოფლიო ომის კვირაძალზე მოითხოვდა გარკვეულ პრევენციას სახელისუფლებო სტრუქტურებისაგან, რომ შენიღბულ პროთურქულ ტენდენციებს სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში, აფხაზეთში და კიდევ სხვაგანაც, არ შეექმნათ დამატებითი სიძნელები მოსკოვის ცენტრალური მთავრობისათვის. ამიტომაც გაჩნდა, ალბათ, მოსაზრება – სადაც ეს შესაძლებელი იყო, მომხდარიყო არასანდო ეთნოსის „გაჯერება“ საბჭოთა ხელისუფლების მიმართ ლოიალურად განწყობილი მოსახლეობით – ძირითადად ქართველებით. ამისათვის ლეგალური საფუძველიც ადვილად გამოინახა – XX საუკუნის 30-იანი წლების მეორე ნახევარში განხორციელებული მრავალწლიანი, მიზანმიმართული საქმიანობა ძირითადად დასრულდა და დაიწყო დასავლეთ საქართველოს: აფხაზეთის, სამეგრელოს დაჭაობებული ტერიტორიების ამოშრობის შედეგად მიღებული ტერიტორიების ათვისების პროცესი.

აფხაზეთში მოსახლეობის ჩასახლების პირველმა ტალღამ მოიცვა 1937-1941 წლები. ამ ეტაპის მთავარი მახასიათებელი, ჩვენი აზრით, უნდა იყოს შემდეგი: **II მსოფლიო ომის წინ საქართველოს საზღვრისპირა რეგიონებში პროთურქული განწყობილებებისა და მომავალში შესაძლო ქმედებების წინააღმდეგ მიმართული პრევენცია რეგიონში ლოიალური ქართული მოსახლეობის ჩასახლებით, ხოლო ეს ამოცანა ოფიციალურად აფიშირებული იყო ლოზუნგით – „მცირემი-**

ნიან და დაბალშემოსავლიანი მინებიდან მოსახლეობის გარკვეული კონტინგენტის ჩასახლება სახელმწიფოს მიერ თავისი ხარჯებით ამოშრობილი და ექსპლოატაციაში ჩართულ ახალ ტერიტორიებზე როგორც აფხაზეთის, ისე სამეგრელოს რაიონებში“. ამასთან, ხაზგასმით უნდა ისიც აღვნიშნოთ, რომ ეს პროცესი განხორციელდა არა ადგილობრივი აფხაზი თუ არა აფხაზი მოსახლეობის გასახლების, ან უფლებების შელახვის საფუძველზე, არამედ მათ გვერდით, მათ დასახმარებლად „ჩაის მრეწველობის შემდგომი განვითარების, ციტრუსული კულტურების, ვენახისა და ხარისხიანი მეღვინეობის შემდგომი ამაღლების“, ახალი ტერიტორიების სწრაფად ათვისების მიზნით.

ეს პროცესი კი საკმაოდ რთული ორგანიზაციული, სოციალური და მორალურ-ფსიქოლოგიური ღონისძიება აღმოჩნდა. იგი მოითხოვდა გარკვეულ კაპიტალდაბანდებებს, საკავშირო მთავრობის მხარდაჭერას, ადგილობრივი პარტიული, საბჭოთა და სამართალდამცავი ორგანიზაციების, ტრანსპორტის, სპეციალური ინფრასტრუქტურის გამართულ, ორგანიზებულ მუშაობას. როგორც დოკუმენტები ადასტურებენ, ეს პროცესი ნაბიჯ-ნაბიჯ ვითარდებოდა და საკმაოდ შრომატევადი და წლებში განელილი აღმოჩნდა.

პირველ ეტაპზე ყველაფერი კეთდებოდა არსებული ტექნიკური და ადამიანური რესურსების გამოყენებით, შედარებით მოკრძალებულად. 1939 წლის 22 აგვისტოს, როცა საქართველოს კომპარტიის ცენტრალურმა კომიტეტმა აფხაზეთში გადასახლების საკითხი სპეციალურად შეისწავლა, იქ მხოლოდ 580 სახლი იყო აშენებული და ჩასახლდა 588 კომლი. აქედან გაგრის რაიონის სტალინის სახ. კოლმეურნეობაში დამკვიდრდა 200 ოჯახი. სოფელ ოტრადნოეში აშენდა 50 სახლი და ჩასახლდა 63 კომლი. ახალმოზინადრეები ჩაასახლეს გუდაუთის რაიონის სოფ. აკიტ-აციცში (100 ოჯახი), ოჩამჩირის რაიონის სოფ. კინდლში ახლადაშენებელ სახლებში დაბინავდა 230 გადმოსახლებული ოჯახი [19, 17].

პარალელურად მიმდინარეობდა ახალი სახლების მშენებლობა სოფ. ადიუბუაში. საქართველოს კპ (ბ) ცეკამ აფხაზეთის საოლქო კომიტეტის ხელმძღვანელობას შენიშვნა მისცა ასეთი მნიშვნელოვანი ღონისძიების მიმართ „სათანადო ყურადღების ნაკლებობის გამო“, რაც ახალმშენებლობების გაჭიანურებაშიც აისახა.

საყურადღებოდ გვეჩვენება ისიც, რომ დადგენილებაში, რომელიც აფხაზეთში გადასახლებულ კონტინგენტის საყოფაცხოვრებო პირობებს ეხება, არის ინფორმაცია დასავლეთ საქართველოს სხვა,

ახლადათვისებულ ტერიტორიებზეც: ჩხორონყუში, აბაშაში, წალენჯიხაში ახლადათვისებულ ტერიტორიებზე შექმნილ კოლმეურნეობებში ჩასახლებულთა სოციალურ-ეკონომიკური და საყოფაცხოვრებო პირობების მონესრიგების საკითხებზეც. ეს კი იმაზე მიანიშნებს, რომ გარეგნულად აშკარად ცდილობდნენ გადასახლების პროცესები მთლიანად დაეკავშირებინათ დაჭაობებული ტერიტორიების ათვისების პროცესებთან, რაც იმჟამად უკვე წარმატებით დაგვირგვინდა არა მარტო აფხაზეთის ავტონომიურ რესპუბლიკაში, არამედ დასავლეთ საქართველოს სხვა ტერიტორიებზეც.

დადგენილებაში იყო საუბარი ინფრასტრუქტურაზეც, ევკალიპტებისა და ციტრუსების მიმართ ახალმოსახლეების უგულისყურო დამოკიდებულებაზეც (მოუვლელიობის გამო გახმა 10 080 ძირი ევკალიპტი, ახლად დარგული ციტრუსების პლანტაციები წალეკა სარეველამ და ა. შ. და ა. შ.). უკვე შესამჩნევი გახდა გადასახლება-ჩასახლების „აქილევსის ქუსლიც“ – მოახალშენების ცალკეული წარმომადგენლები უკან, თავის ძველ საცხოვრებელ ადგილებს უბრუნდებოდნენ და ამას აკეთებდნენ ხშირ შემთხვევაში უნებართვოდ – უკვე 1939 წლის აგვისტოს ბოლოს დაახლოებით 48 კაცი დაბრუნდა უკან [20, 22].

მიღებული ვრცელი დადგენილება ითვალისწინებდა გადასახლება-ჩასახლების პროცესის გააქტიურებას, ავალბდა პარტიულ და საბჭოთა ორგანოებს, პირველ რიგში აფხაზეთის საოლქო კომიტეტის ხელმძღვანელობას, რომ მათ მაქსიმალურად უზრუნველყუთ ახალმოსახლეები ცხოვრების ნორმალური პირობებით და ბოლომდე შეენარჩუნებინათ ადგილებზე ჩასახლებული კონტინგენტი.

1940 წლის მაისში საქართველოს კპ (ბ) ცენტრალური კომიტეტის ბიურომ კვლავ განიხილა აფხაზეთსა და კოლხიდაში ახალმოსახლეთა გადასახლება-ჩასახლების საკითხი და დააფიქსირა პროცესში სერიოზული ნაკლი – ამის მიზეზად დასახელდა საცხოვრებელი ბინების მშენებლობის პროცესში არსებული შეფერხებები, ადგილობრივი ხელმძღვანელობის უყურადღებობა და ა. შ., რის გამოც გეგმით გათვალისწინებული 686 ოჯახიდან, გამოყოფილ ახალ ფართობებზე, ჩასახლდა მხოლოდ 535 კომლი. სერიოზულად პასიურობდნენ თვითონ მოახალშენებიც – წალენჯიხის რაიონიდან გეგმით უნდა გადასახლებულიყო ახლადათვისებულ ტერიტორიებზე 90 ოჯახი, გადასახლდა მხოლოდ 39; გეგეჭკორის რაიონიდან იგეგმებოდა 130 ოჯახის ჩასახლება, გადასახლდა მხოლოდ 58 და ა. შ.

ოფიციალური დოკუმენტები იმასაც მიუთითებენ, რომ საბჭოთა ხელისუფლება ვარაუდობდა გადასახლება-ჩასახლების ტემპების ზრდას მომავალ წლებშიც – მარტო 1940 წლის მეორე ნახევარში იგეგმებოდა აფხაზეთსა და სამეგრელოში დაახლოებით 800 ოჯახის ჩასახლება. თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ ევროპაში II მსოფლიო ომი უკვე მიმდინარეობდა, ხოლო საბჭოთა მთავრობა უდიდეს თანხებს ხარჯავდა წითელი არმიის შეიარაღებისა და ხელახალი აღჭურვისათვის, გასაგები გახდება თუ რა დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა მოსკოვი აფხაზეთსა და საქართველოს ზღვისპირა რეგიონებში ლოიალური მოსახლეობის კონტინგენტის სწრაფად გაზრდას, და იმ ეთნოსების განეიტრალებას, რომლებმაც სხვადასხვა ისტორიულ პერიოდში ანტირუსული (ანტისაბჭოთა) მიზნები და შეხედულებები გამოავლინეს.

ამრიგად, შესწავილი დოკუმენტური მასალა და სპეციალური ლიტერატურის ანალიზის საფუძველზე ამკარაა, რომ გარე და შიდა მიგრაცია XX საუკუნის 20-30-იანი წლების საქართველოში დადასტურებული ფაქტია; გარე მიგრაცია უფრო დამახასიათებელი იყო 20-იან წლებში საქართველოს საზღვრისპირა მაჰმადიანი მოსახლეობისათვის, რომლებიც უნებართვოდ ცდილობდნენ თურქეკეში გადასახლებას. ამის მიზეზი იყო „საბჭოთა ხელისუფლების მიერ რელიგიური დევნა, კოლმეურნეობების ძალმორეობითი კულტივირება, ფართო მოხმარების საგნების მწვავე დეფიციტი“. პარალელურდ ფიქსირდება როგორც თურქეთის სახელმწიფოს ემისრების აქტივობა, ისე მაჰმადიანი მოლეებისა და ხოჯების პროპაგანდისტული ზეგავლენაც.

შიდა მიგრაციული პროცესები საქართველოში უფრო შესამჩნევი გახდა XX ს. 30-იანი წლების დასასრულს, როცა აფხაზეთში, სამეგრელოში და სხვა კუთხეებში „კოლმეურნეების გადასახლება მცირემიწიან და მცირეშემოსავლიან მთიანი კოლმეურნეობებიდან, მრავალმიწიან რაიონებში მიმოქცევაში შესული ახლად ამოშრობილი მიწების ასათვისებლად ჩაის ახალი პლანტაციების, სუბტროპიკული და მარცვლეული კულტურების ასათვისებლად“. ამ ოფიციალური თვალსაზრისის პარალელურად ჩვენ გამოვქვამთ ვარაუდს და მოტანილია არგუმენტაცია, რომ ეს ჩასახლება გამონვეული შეიძლება იყო II მსოფლიო ომის მოახლოებით და საბჭოთა მთავრობის სურვილით: ფარული თურქოფილური ტენდენციების გასანეტრალეებლად საზღვრისპირა რეგიონებში საბჭოთა სისტემის მიმართ ლოიალური ეთნოსები ჩაესახლებინა.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, II განყოფილება, ფ. 14, აღ. 3, საქ. 143.
2. Государственный архив социально-политической истории РФ, ф.85, оп. 25, д. 60.
3. ა. დაუშვილი, ქედის ინცინდენტი, კრ. აჭარის უახლესი ისტორიის საკითხები, თბილისი, 2009.
4. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, II განყოფილება, ფ. 14, აღნ. 3, საქ. 43.
5. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, II განყოფილება, ფ. 14, აღნ. 6 საქ. 40.
6. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, II განყოფილება, ფ. 14, აღნ. 6, საქ. 40.
7. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, II განყოფილება, ფ. 14, აღნ. 8, საქ. 10.
8. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, II განყოფილება, ფ. 14, აღნ. 8, საქ. 23.
9. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, II განყოფილება, ფ. 14, აღნ. 9, საქ. 210.
10. საქართველოს ეროვნული არქივი, უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივი, ფონდი 288, აღნ. 1, საქ. 5929; საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, II განყოფილება, ფ. 14, აღნ. 15, საქ. 242.
12. დ. ჯოჯუა, აფხაზეთი საბჭოთა სოციალიზმის ეპოქაში, კრ.: ნარკვევები საქართველოს ისტორიიდან: აფხაზეთი, თბილისი, 2007.
13. საქართველოს ეროვნული არქივი, უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივი, ფ. 288, საქ. 5929.
14. გ. ჩარკვიანი, ინტერვიუ მამასთან, თბილისი, 2013, გვ. 48.
15. გაზ. „კომუნისტი“, 1939 წ.
16. სშსსა, II განყოფილება, ფ. 14, აღნ. 11, საქ. 152.
17. გ. ანჩაბაძე, ქართულ-აფხაზური ურთიერთობის საკითხები, თბილისი, 2011, 4.
18. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, II განყოფილება, ფ. 14, აღნ. 6, საქ. 2676.
19. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, ფ. 14, აღნ. 14, საქ. 136.

20. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, ფ. 14, აღნ. 13, საქ. 122.

Alexander Daushvili

Doctor of Historical Sciences, Ivane Javakishvili Tbilisi State University, Ivane Javakishvili Institute of History and Ethnology

**Some Issues of Migration of Rural Population in Georgia
in the 20s-30s of the 20th Century**

Based on the analysis of the studied documentary material and special literature, it is clear that external and internal migration in Georgia in the 20s-30s of the 20th century is a confirmed fact. External migration was more characteristic for the Muslim population from the border regions of Georgia in the 20s. They tried to migrate to Turkevi without permission. The reason for this was „religious persecution by the Soviet authorities, forced cultivation of collective farms and acute shortage of consumer goods". Parallely, the activity of the emissaries of Turkey, as well as the propagandistic influence of Muslim mullahs and Khojas were strengthened.

Internal migration processes in Georgia became more noticeable at the end of 1930-ies. When from small-land and low-income mountain collective farms population started migration to multi-land areas to take up newly drained lands for new tea plantations, subtropical and grain crops. Along with this official point of view, we make the assumption and bring the argumentation that this settlement might have been caused by the approach of World War II and the desire of the Soviet government to settle in the border regions the ethnos loyal to the Soviet system in order to neutralize hidden Turkophile tendencies